

MISKEI ANTAL

SAVOYAI EUGÉN ÉS KASTÉLYA A CSEPEL-SZIGETEN

1. Savoyai Eugén herceg

Eugène-François de Savoie-Carignan 1663. október 18-án született Párizsban. A francia származású főurat a magyar nyelvben Savoyai Jenőnek szokás nevezni. Valójában a görög eredetű *Eugenész*, illetve a latin *Eugenius* szóból német rövidüléssel keletkezett Eugén név – jelentése: előkelő, nemes származású – eredeti magyar alakváltozata az Ödön volt; a Jenővel való mesterséges azonosítása csak a 19. században történt meg és vált általánossá a köztudatban.¹

Savoyai igen előkelő családból származott. Apja, Eugène-Maurice de Carignan (1635–1673) Soissons és Dreux grófja, Champagne és Brie katonai kormányzója, francia tábornok, apai ágon a savójai fejedelmi családdal állt rokonságban. Huszonkét évesen, 1657-ben feleségül vette Jules Mazarin bíboros unokahúgát, Olympia Mancinit (1637–1708), aki Rómából érkezett Gallia földjére. A frigyből összesen nyolc gyermek született.

Az ötödik fiúgyermekként napvilágot látott Eugén herceg meglehetősen előnytelen külsővel (apró termet, görbe hát, rövid nyak, csúnya ovális arc, pisze orr, kilátszó fogak) rendelkezett. A csenevész fiút papi pályára szánták, s öt évvel édesapja halála után, 1678-ban Giuseppe Mestio pápai nuncius feladta neki a kisebb egyházi rendeket a tonzúrával együtt. Olympia Mancini rövidesen egy mérgekeverési botrány kellős közepén találta magát, ezért elhagyta a francia királyi udvart, és Spanyol-Németalföldre, Brüsszelbe költözött. Fiát ekkortól kezdve apai nagyanyja nevelte Párizsban.

1 *Ladó János – Bíró Ágnes: Magyar utónévkönyv. Bp. 1998. 55.*

Kortársaihoz hasonlóan Savoyai is kedvelte a szerencsejátékokat, ezért néha-néha előfordult, hogy adósságba keveredett. Egy alkalommal rokona, II. Viktor Amadé szavójai fejedelem (1675–1730) úgy húzta ki a bajból, hogy két piemonti apátságot adományozott neki. A rendkívül céltudatos uralkodó azonban kikötötte: az adott egyházi intézmények bevételei csak addig illetik meg unokaöccsét, amíg nem köt házasságot. Mivel élete végéig nőtlen maradt, Eugén herceg megtarthatta laikus apáti címét, s jövedelmet húzhatott a rábízott javakból.

Savoyai sorsának további alakulását nagymértékben meghatározta az a szóbeszéd, amely Fülöp orléans-i herceg második felesége, Elisabeth-Charlotte pfalzi hercegnő jóvoltából terjedt el a Szajna-parti városban. A rosszindulatú hír hamar megtette hatását, mivel 1682-ben, amikor a „kis abbé” felvételét kérte a francia hadseregbe, a homofíliát mélységesen megvető XIV. Lajos király (1643–1715) elutasította keresztfia kérését. Az uralkodó magatartásában bizonyára szerepe lehetett az Olympia Mancinit terhelő vádnak is.

Az udvari intrikák hatására Savoyai 1683-ban a Napkirály unokatestvére, Louis-Armand Conti hercege segítségével és társaságában, nőnek öltözve, engedély nélkül elhagyta Franciaországot, s előbb Passauba, majd Bécsbe utazott, ahol I. (Habsburg) Lipót német-római császár, magyar és cseh király (1657–1705) szolgálatába állt. Bátyja, Louis-Jules (1660–1683) hősi halálát követően önkéntesként harcolt a császárvárost a török ostrom alól felszabadító kahlenbergi ütközetben (1683. szeptember 12.). A küzdelem hevében tanúsított bátor helytállásáért I. Lipót egy lovasezred vezetését bízta rá, s vértess ezredesi ranggal tüntette ki. Zsoldot viszont öt évig nem folyósított neki, ezért kiadásait ebben az időben a Savoyai-ház feje, II. Viktor Amadé fedezte. Befolyásos hozzátartozói és egyben pártfogói, Lajos Vilmos bádeni örgróf és II. Miksa Emánuel bajor választófejedelem szintén szárnyaik alá vették a herceget, aki 1685-ben elnyerte a vezérőrnagyi rangot.

A 17. század utolsó két évtizedének legjelentősebb, szinte egész Európát mozgató eseménysorozatát a Kárpát-medence addig oszmán fennhatóság alatt álló területének felszabadítása jelentette. A törökellenes nemzetközi összefogás alapjait I. Lipót német-római császár és III. (Sobieski) János lengyel király (1674–1696) 1683. március 31-én megkötött szerződése képezte. A XI. Ince pápa (1676–1689) védnöksége alá rendelt katonai szövetséghez rövid időn

belül Velence, Oroszország, Bajorország, Szászország és Brandenburg is csatlakozott. E Szent Ligának nevezett szövetség tagjai arra kötelezték magukat, hogy mindaddig harcolnak az oszmánok ellen, amíg nem születik általános, mindnyájukra kiterjedő előnyös béke. A pápai udvar diplomáciai tevékenységének köszönhetően XIV. Lajos francia király és I. Lipót császár 1684. augusztus 14-én Regensburgban húsz évre szóló fegyverszünetet kötött egymással, aminek következtében a Német Birodalom ura egy időre felszabadult nyugati riválisa nyomása alól.

A szövetségesek seregében harcolva Savoyai részt vett Buda visszafoglalásában (1686), a nagyharsányi ütközetben (1687), valamint Eger és Munkács ostromában (1687). A nándorféhvári/belgrádi győzelem (1688) után Lipót császár Eugène Maurice becsvágyó fiát altábornagyi rangra emelte.

A keresztény koalíció sikerei azonban aggodalommal töltötték el a császár riválisát, XIV. Lajost, aki 1688-ban felmondta a regensburgi egyezséget. A francia hegemonia megtörésére szerveződött augsburgi liga résztvevői által indított háború (1688–1697) kitörésekor Eugén herceget előbb a Rajna vidékére, majd a piemonti hadszíntérre vezényelték. Itáliában Savoyait újabb megtiszteltetés érte: 1690-ben császári lovassági tábornokká, 1693-ben tábornaggyá léptették elő.

A franciák ellen viselt ún. pfalzi háború az 1690-es évek második felére kimerítette a szembenálló feleket. A nyugati front elcsendesedése lehetőséget teremtett arra, hogy a Szent Liga tagjai ismét a török kérdésnek szenteljék figyelmüket. Lajos Vilmos bádeni örgróf támogatásának köszönhetően, illetve a bécsi Udvari Haditanács elnöke, Ernst Rüdiger Starhemberg gróf jóvoltából 1697-ben Savoyai Eugén lett a magyarországi császári hadak főparancsnoka. A később „utolsó lovagként” emlegetett új császári fővezér 1697. szeptember 11-én Zentánál 40 000 fős seregével fényes győzelmet aratott II. Musztafa szultán (1695–1703) csapatai felett. Az ütközet után két évvel, 1699-ben került sor a karlócai béke aláírására, amelyben az Oszmán Birodalom uralkodója a Temesköz és a Szerémség kivételével lemondott Magyarországról, Erdélyről és Szlavóniáról.

1703-ban Savoyai került az Udvari Haditanács élére. Az elnöki tisztséget 1731-ig viselte, miközben kulcsszereplője volt a Titkos Konferenciának is. A spanyol örökösödési háború (1701–1714) számos császári katonai győzelme

fűződik a nevéhez. Höchstädt–Blenheimnél (1704) és Oudenardénál (1709) John Churchill-lel, Marlborough hercegével közösen aratott diadalt a francia–bajor haderőn, míg Torinónál a szövójaiakkal és a poroszokkal karöltve semmisítette meg az Észak-Itáliában állomásozó francia csapatokat (1706). Ez a siker nyitotta meg számára az utat a milánói fő kormányzói méltóság elnyeréséhez.

Lajos Vilmos bádeni örgróf halála után a Német-római Császárság rendjeinek Regensburgban tartott gyűlése 1707-ben Savoyaira ruházta a birodalmi császári sereg katolikus fő tábornagyi tisztségét. A következő esztendő végül meghozta számára a legmagasabb katonai elismerést: a protestáns birodalmi fő tábornagy, Kristóf Ernő brandenburg–bayreuthi örgróf leváltása után I. József német-római uralkodó, cseh és magyar király (1705–1711) őt nevezte ki császári és királyi fő tábornaggyá (*Generalissimus*). A spanyol örökösödési háború végén a diplomáciai feladattal is megbízott Eugén herceg tárgyalásokat folytatott Claude Louis Hector de Villars marsallal, amelynek alapján a szembenálló felek 1714-ben aláírták a rastatti békeegyezményt.

Az 1710-es évek második felében Savoyai újból a törökök ellen hadakozott. A pétervárad (1716), a temesvári (1716) és a belgrádi (1717) diadalog a pozsareváci béke (1718) megkötését, a Magyar Királyság immáron teljes területének felszabadítását eredményezték. A belgrádi csata után a „*Keresztények dicsősége*” (*Gloria Christianorum*) feliratú emlékműt vertek a tiszteletére. Élete során a herceg összesen huszonnégy hadjáratot vezetett, és tizenhárom alkalommal sebesült meg.

1716–1724 között az „Osztrák–Németalföld kormányzója” címet viselte, de a tartományt nem ő, hanem a nevében eljáró Prie márki igazgatta. E hivatalról való lemondását követően VI. Károly német-római császár Itália általános helytartójává nevezte ki, s fizetését évi 140 000 aranyban határozta meg. Az élete alkonyán, idős korában még egyszer hadba vonuló törökverő hős az 1733–1738. évi lengyel örökösödési háborúban már nem tudta megcsillogtatni katonai erényeit. A hadjáratban való részvétele mégsem tűnt teljesen hiábavalónak, mivel az ifjú porosz trónörökös, Frigyes herceg, aki később II. (Nagy) Frigyes néven Poroszország királya lett, tőle sajátította el a hadvezetés mesterségét.

A páratlan szervezőkészséggel és helyzetfelismerő képességgel rendelkező francia származású hadvezérről köztudott, hogy korszerűen alkalmazta a vonalharcászatot, s épített a tüzérség, a gyalogság és a lovasság együttműködésére. Dicsérte a magyar katonák harci erényeit, támogatta a magyar könnyűlovasság besorolását a császári seregbe, és elfogadhatónak tartotta számukra a magyar szolgálati nyelv használatát. Ugyanakkor államérdekből elítélte az itteni nemesség szűklátókörű szemléletét, helytelenítette a felszabadított terület lakosságára kivetett állami adó nagyságát, s kifogásolta a jezsuita rend tagjainak erőszakos fellépését, mert tisztán látta, hogy a fellázadt magyarok lekötik a franciák ellen harcoló császári sereg kapacitásának egy részét. Az uralkodójukkal szemben fellépő, lázadónak tekintett kurucokkal viszont nem kívánt egyezkedni, ezért a Rákóczi-szabadságharc (1703–1711) való mielőbbi, gyors leszámolást sürgette.

Eugén herceg a Bécs határában álló – ma az osztrák fővároshoz tartozó – pompás nyári kastélyában, az ún. Belvederében időzött legszívesebben. Mogorva, magába zárkózó ember benyomását keltette, állítólag németül sem tanult meg tisztességesen. A császárvárosban romantikus kapcsolat fűzte Strattmann Eleonórához, Batthyány Ádám gróf özvegyéhez. Európa-szerte óriási elismerés övezte, így Magyarországon is, ahol többek között a „Haza megmentője”-ként emlegették.

Érdemei elismerésül a magyar rendek az 1715:130. törvénycikkely által honosították: *„A karok és rendek hálás emlékezettel gondolva a fenséges Ferenc Eugén fejedelem úrnak, Savoya és Piemont hercegének, aranygyapjas lovagnak, tábornagynak, a szentséges császári és királyi felség egyik ezrede parancsnokának, belső tanácsosnak, az Udvari Haditanács elnökének, valamint az egész hadsereg általános helytartójának stb. számos hősi tetteivel szerzett kiváló érdemeire, illetve igen bőségesen felhalmozott és hasznos szolgálataira, amelyeket ugyanazon fent nevezett fejedelem úr eme Magyar Királyságban bármilyen hadi alkalommal és mezei csapatoknál életét és szerencsáját nyílt veszélynek kitéve – s különösen azon 1697. esztendőben, amikor a Tisza folyónál, Zenta nevű helységnél a keresztény név esküdt ellenségével, magának a török szultánnak is a jelenlétében vívott ütközetben ugyanazon ellenség felett fényes győzelmet aratott, s a pogányok igen kegyetlen veszedelme után ezen említett Magyar Királyságot nagyobb*

biztonságba juttatta – nevének halhatatlan dicsőségére, a legfelségesebb Ausztriai Ház és ezen Magyar Királyság Szent Koronája részére nyújtott és tett, s jelenleg is hasonló állhatatos buzgalommal nyújt és tesz.

§. 1. Tehát ugyanezen fent említett fejedelem urat, s általa a fenséges Emánuel fejedelem urat, édes testvére utáni unokaöccsét, ugyanazon Savoya és Piemont hercegét, aranygyapjas lovagot s egy lovasezred ezredesét, valamint az előbb említett ő fensége kétségtelen örökösét és utódát, s nemkülönben ezen egyenes ágon leszármazó örökösöket önszántukból és az iránta tanúsítandó hálás szívük bizonyosságául, a felé intézett meghívás előrebocsátása után, az ezer arany díj fizetése alól felmentve a Magyar Királyság más igaz és kétségtelen lakói közé a megillető üléssel és szavazattal, hő lelkesedéssel befogadták.

§. 2. Nem kételkedvén, sőt, határozott reménnyel biztatván magukat, hogy ugyanezen fejedelem úr és az általa befogadottak is minden időre a haza hasznos polgárai lesznek, s annak javait, jogait és törvényeit buzgón előmozdítani és védelmezni fogják.²²

Hosszú katonai szolgálata alatt Savoyai tekintélyes vagyont halmozott fel. Az 1730-as évek derekán évi jövedelme 400 000 forintot tett ki, birtokainak értéke elérte a kétmillió forintot, készpénzvagyona mintegy hárommillió forintra rúgott. Anyagi körülményei tehát lehetővé tették, hogy nagyvonalú mecénási tevékenységet folytasson. Élénken érdeklődött a tudományos és a művészeti tevékenységek iránt, levelezésben állt kora jó néhány híres személyiségével, köztük Gottfried Wilhelm Leibniz német polihisztorral, aki bécsi tartózkodása idején szűkebb baráti társaságának is tagja volt, Jean-Baptiste Rousseau párizsi születésű költővel, François-Marie Arouet Voltaire-rel és Charles Louis de Secondat Montesquieu-vel, a francia felvilágosodás két kiemelkedő személyiségével, Pietro Giannone európai hírű nápolyi jogtudóssal, illetve jeles hadvezértársaival, Claude Louis Hector de Villars-ral és John Churchill Marlborough-val. Leibnizcel nemcsak bölcsészeti és államjogi kérdésekről értekezett, hanem egy Bécsben felállítandó tudományos akadémia tervével kapcsolatban is kifejtette véleményét.

2 Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1657–1740. évi törvénycikkek. Fordította és bevezetéssel ellátta: Tóth Lőrinc. Magyarázatokkal és utalásokkal kíséri: Márkus Dezső. Bp. 1901. 536–539. A szöveget az eredeti fordításhoz képest valamelyest módosítottuk.

A kortárs művészek – főként itáliai festők – alkotásai mellett Savoyai különös gondot fordított antik szobrok, műkincsek, könyvek, porcelánok, valamint egzotikus növények és állatok beszerzésére is. Menaszériája 43-féle gerinces állatból és 76-féle madárfajból állt. Amikor gyűjtőszennvedélyének híre ment, I. Frigyes Vilmos porosz király egy európai bölényt, a svéd uralkodó rénszarvasokat, a tuniszi követ pedig 1732-ben egy tigrist küldött neki ajándékba. E ritka példányokat Ignatz Heinitz (1657–1742) festményei örökítették meg.

Kastélyait és palotáit a kor legkeresettebb közép-európai építészei, Johann Bernhard Fischer von Erlach (1656–1723) és Johann Lucas von Hildebrandt (1668–1745) tervezték. A bécsi Himmelpfortgasséban található városi palotája, a Mária Terézia királynő (1740–1780) kora óta Belvederének nevezett bécsi külvárosi kettős kastélya, az obersieberbrunni kertje és pavilonja, a schlosshofi, az engelhartstetteni, a béllyei, a promontori és a ráckevei kastélya a korabeli barokk művészet remekművei közé tartoztak/tartoznak.

A herceg galériája és értékes könyvtára európai hírnévnek örvendett, Bécs leggazdagabb magánbibliotékájának tartották. Kedvelt szerzői közé tartozott Polübiosz, Xenophón, Iulius Caesar és Niccolò Machiavelli. A vörös szatytyánbőr kötésű köteteket 1737-ben VI. Károly német-római császár vásárolta meg Marie Anne Victoire hercegnőtől.

Savoyai nem tanúsított közömbösséget a keresztény vallás iránt sem. Bizonyos jelek arra utalnak, hogy a Dél-Németalföldről a 16. század második felében kiinduló és 1700 táján mindenekelőtt Franciaországban népszerűvé vált katolikus reformirányzat, a janzenizmus híve lehetett. A Mária-kongregációba való belépése ugyanakkor azt mutatja, hogy felismerte a Magyarországon rendkívül népszerű, s a 17. században főként a jezsuiták által terjesztett Mária-kultusz jelentőségét. A Boldogságos Szent Szűz tiszteletét maga a Szentatya, XI. Kelemen pápa (1700–1721) is erősítette azzal, hogy a péterváradi diadal emlékére a nyugati kereszténység egész területén elrendelte a Rózsafüzér Királynője – más néven: Olvasós Boldogasszony – ünnepének (október 7.) megülnését.³

3 *Diós István*: Rózsafüzér Királynője. In: Magyar Katolikus Lexikon. XI. kötet. Főszerk.: Diós István. Szerk.: Viczián János. Bp., 2006. 743.; *Török József*: Mária-ünnepek. In: Magyar művelődéstörténeti lexikon. Középkor és kora újkor. VII. kötet. Főszerk.: Kőszeghy Péter. Bp. 2007. 298.

Savoyai Eugén 1736. április 21-én halt meg. Holttestét a bécsi Stephansdom egyik kápolnájában helyezték örök nyugalomra. Síremlékét Joseph Wurschbauer és Gabriel Steinböck 1752-ben faragta ki Maria Theresia Anna Felicitas Liechtenstein hercegnő költségén. A bécsi Hofburg Ferenc József-kori szárnya előtt álló lovasszobrát Anton Dominik von Fernkor (1865), a Budavári Palota előtt lévőt Róna József készítette (1900). A ráckevei kastélyban látható mellszobra Anka Margit alkotása (1997).⁴

2. A Csepel-szigeti birtoktest

A 47 kilométer hosszú, 3–10 kilométer szélességű és 247 km² területű Csepel-sziget a 11. század óta királyi magánuradalomnak számított, amelyet a hozzárendelt külső tartozékokkal együtt 1424-től a királynék szerződéses

⁴ Savoyai Eugén életét feldolgozó jelentősebb idegen nyelvű munkák: *Max Braubach*: Prinz Eugen von Savoyen. Eine Biographie. I–V. Bände. Wien, 1963–1965.; *Nicholas Henderson*: Prinz Eugen. Der edle Ritter. München, 1978.; *Gottfried Mra.*: Prinz Eugen. Ein Leben in Bildern und Dokumenten. München 1985.; *Georg Piltz*: Prinz Eugen von Savoyen. Biografie. Berlin 1991.; *Franz Herre*: Prinz Eugen. Europas heimlicher Herrscher. Stuttgart 1997.; *Hanne Egghard*: Prinz Eugen. Feldherr, Staatsmann, Mänzen. Innsbruck–Wien 2010. A magyar nyelvű szakirodalomból csupán a fontosabbakat soroljuk fel: *Lázár Gyula*: Eugen, Savoyai herceg. Élet- és jellemrajz. Bp. 1884.; *Balogh Károly György*: Történet-politikai tanulmányok Eugen Savoya hercege életrajzához. Zenta 1891.; *Redlich Oswald*: Savoyai Jenő herceg. In: Századok, 1925. LIX. évf. 7–8. sz. 225–233.; *Halász Gábor*: A humanista hadvezér. In: Apollo, 1936. 2. évf. 221–229.; *Horváth Jenő*: Szavójai Jenő herceg. A dunai monarchia kialakulása. Bp. 1941. (Nagy idők – nagy emberek); *Benda Kálmán*: Savoyai Jenő és a magyarok. In: História, 1987. 9. évf. 5–6. sz. 59–61.; *Kalmár János*: Egy könyvbarát hadvezér. In: Rubicon, 1992. 3. évf. 8–9. sz. 21–24.; *Kalmár János*: Herceg Savoyai Eugén. In: Szürke eminenciások a magyar történelemben. Szerk.: Szentpétery József. Bp. 2003. 76–79.; *Zachar József*: Savoyai Jenő, a győztes hadvezér. In: Zachar József: Válogatott hadtörténeti írások (XVII–XVIII. század). Bp.–Eger 2008. 97–106. Jól használhatóak még az alábbi kiállítási katalógus tanulmányai is: Prinz Eugen – Feldherr Philosoph und Kunstfreund – Katalogbuch zur Ausstellung in Wien, 11. 02. 2010 – 06. 06. 2010. Hrsg: Husslein-Arco, Agnes Plessen–Marie-Louise von. Belvedere, 2010. A herceg katonai elismertségének jele, hogy a 20. században négy különböző hadihajót – az első világháborúban: a brit HMS Prince Eugene monitort és az osztrák–magyar SMS Prinz Eugen csatahajót; a második világháborúban: KM Prinz Eugen német nehézcirkálót és az Eugenio di Savoia olasz könnyűcirkálót – és egy önkéntes hegyivadász hadosztályt (7. Waffwenss) neveztek el róla.

hitbérként kaptak meg férjüktől.⁵ A Jagelló-kori törvényhozás a térség egészét koronabirtokká minősítette, s bevételeit a budai udvarbíró hatáskörébe utalta.⁶

Miután I. (Nagy) Szulejmán szultán (1520–1566) 1541-ben elfoglalta Budát, az egykori Magyar Királyság középső, ék alakban elnyúló sávja a terjeszkedő Oszmán Birodalom részévé vált. A hódítók a Nagyszigetet a rajta fekvő pusztákkal, falvakkal és mezővárosokkal egyetemben szultáni hászbirtokká nyilvánították.⁷

II. Ferdinánd király (1619–1637) 1622-ben Ráckevét, Szigetszentmiklóst, Makadót, Szigetbecsét, Tökölt, Hárost, Csepelt, Szentmihályt, Szigetcsépet, Gyálát, Lórévet, Majosházát, Szigetszentmártont és Szőlöst 3000 magyar aranyforintért hivatali idejére báró Esterházy Pál aranysarkantyús lovagnak adományozta, aki három évvel korábban az országban dúló zavargások idején hűségesen kitartott a Habsburg-dinasztia oldalán, s a mezei hadak kapitányaként részt vett a cseh- és a morvaországi hadjáratokban.⁸

5 *Zsoldos Attila*: Pest megye az Árpád-korban. In: Pest megye monográfiája I/2. A honfoglalástól 1686-ig. Torma István közreműködésével szerkesztette Zsoldos Attila. Bp. 2001. 42–44.; *Tringli István*: Pest megye a késő középkorban. In: Pest megye monográfiája I/2. A honfoglalástól 1686-ig. Torma István közreműködésével szerkesztette Zsoldos Attila. Bp. 2001. 81–83., 182–185.

6 *Corpus Juris Hungarici*. Magyar Törvénytár. 1000–1526. évi törvénycikkek. Fordították és jegyzetekkel ellátták: Nagy Gyula – Kolosvári Sándor – Óvári Kelemen – Márkus Dezső. Bp. 1899. 708–709. (1514:3. tc.) és 760–761. (1518:18. tc.); *Kubinyi András*: A budai vár udvarbírói hivatala (1458–1541). (Kísérlet az országos és királyi magánjövendelmek szétválasztására). Levéltári Közlemények, 1964. XXXV. évf. 1. sz. 67–68.

7 *Káldy-Nagy Gyula*: A budai szandzsák 1546–1590. évi összeírásai. Demográfiai és gazdaságtörténeti adatok. Bp. 1985. 111., 181., 183., 276., 295., 399., 405., 419., 507., 528., 583., 588., 594., 614., 658. és 665. (Pest megye múltjából 6.); *Fodor Pál*: Magyarország és a török hódítás. Bp. 1991. 22., 18. jegyz.; *Ágoston Gábor*: A hódolt Magyarország. Bp. 1992. 46–47.

8 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) P 1291. Esterházy család zólyomi ágának levéltára. 67. csomó. III. H. 2. fol. 53–54.; *Eszterházy János*: Az Eszterházy család és oldalágainak leírása. Bp. 1901. 246.; *Darkó Jenő*: A mezővárosi fejlődés egy példája: Ráckeve XV–XVII. század (Sajátosságok Ráckeve mezővárosi fejlődésében) In: Falvak, mezővárosok az Alföldön. Szerk.: Novák László – Selmeczi László. Nagykőrös 1986. 364.

Öt évvel később, 1627. április 26-án az uralkodó úgy rendelkezett, hogy az eredetileg ideiglenesen kapott nagyszigeti birtokok jövedelme élete végéig illesse meg Esterházy Pált. Az adományt III. Ferdinánd király (1637–1657) 1638. március 22-én Pozsonyban, illetve I. Lipót király (1657–1705) 1657. június 17-én Bécsben kiadott diplomái a báró utódaira is kiterjesztették.⁹

A török kiűzése idején a Csepel-szigeti települések felett átmenetileg a Budai Kamarai Adminisztráció gyakorolta a felügyeleti jogot. Esterházy István és testvérei, Ágnes és Katalin grófnők, miután megegyeztek egymással, a családi központtól távol eső és nem túl jól jövedelmező birtoktestet eladták Johann Donat Heissler von Heitersheim gróf (1648–1696) császári tábornoknak. Az 1695. június 13-án Bécsben megkötött adásvételi szerződés értelmében az új tulajdonos 24 565 forintért jutott hozzá a mintegy 44 000 kataszter hold területű uradalomhoz, amelyhez akkoriban egy mezőváros (Ráckeve), négy falu (Szigetszentmiklós, Tököl, Szigetbecse, Makád) és nyolc pusztá (Csepel, Háros, Szöllős, Majosháza [?!], Szentmihály, Cséphalom, Szigetszentmárton, Lórév) tartozott.¹⁰

Mivel Donat Heissler komoly érdemeket szerzett a törökellenes felszabadító háborúban, Lipót király 1695. október 4-én beleegyezett a birtokát ruházásba. A Pesten két házzal rendelkező tábornok első intézkedései közé tartozott, hogy Ráckevén még ugyanebben az esztendőben felépíttetett egy sörházat.¹¹

9 MNL OL P 1291. 67. csomó. III. H. 2. fol. 55–56. (1627), 57–58. (1638) és III. H. 1. fol. 33–34. (1657); *Darkó J.*: A mezővárosi fejlődés i. m. 365., 369.

10 MNL OL P 1291. III. H. 2. fol. 142–148.; *Schönherr Gyula*: A bécsi udvari kamara levéltárának magyar vonatkozású oklevelei (II. közlemény). Történelmi Tár, 1877. 729.; *Ybl Ervin*: Szavoyai Jenő herceg ráckevei kastélya. Különlennyomat a Szépművészeti Múzeum Évkönyvének III. kötetéből. Bp. 1925. 51.; *Veszprémy Fejes György*: A ráckevei református egyház és község története. Tahitófalu 1927. 8.; *Milhoffer Sándor*: Adalékok a királyi család ráckevei uradalmának történetéhez. Bp. 1940. 6–7.; *Löchli, Otto*: Die deutsche Mundart von Szigetújfalu. Wien 1968. 12.

11 Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára. V. 180/A-a. Ráckeve mezőváros iratai. Tanácsi iratok. 13/a. kötet. Ráckevei krónika (1600–1836). 18.; *Magdics István*: Diplomatarium Ráczkeviense. Ráczkevei Okmánytár. Székesfehérvár 1888. 101.; *Pásztor Mihály*: Buda és Pest a törökuralom után. Bp. 1936. 64.

A generális azonban nem sokáig élvezhette az anyagi javak nyújtotta előnyöket, mert 1696-ban a hetényi csatában szerzett sérülésébe belehalt. Özvegye, Maria Barbara grófnő ekkor úgy döntött, hogy megválíék férje szerzeményétől, s az erdős, vadakban bővelkedő területet 1698. augusztus 4-én királyi engedéllyel 85 000 rajnai forintért eladta Savoyai Eugénnek. A herceg a vételárból mindössze 15 000 forintot fizetett ki készpénzben, 20 000 forintot átengedett abból az összegből, amely a kincstártól járt neki, a maradék 50 000 forintot pedig egy éven belül kellett törlesztenie.¹²

A zentai győzelem elismeréseként I. Lipót király 1699. január 30-án – a korona visszaváltási jogának fenntartása mellett – hozzájárult ahhoz is, hogy Eugén herceg halála után közvetlen örököseit, úgymint házasságra lépése esetén születendő gyermekeit, ezek nemlétében testvérét, Louis-Thomas herceget (1657–1702) és annak leszármazottjait, valamint azok magszakadása esetén nagybátyját, Emmanuel Philibertet (1628–1709) illessék meg a domínium bevételei. Amennyiben apja testvérenek családja is kihal, akkor a Savoyai-ház fejedelmi ága tarthatott igényt a birtokadományra.¹³

A történeti kutatások szerint Savoyai Eugén 1713-ban, amikor unokaöccse, Emmanuel Thomas herceg (1687–1729) feleségül vette Maria Theresia Anna Felicitas von Liechtenstein hercegnőt, felvett 100 000 forint kölcsönt a Csepel-sziget terhére. Nem egészen világos, milyen mértékben befolyásolta ez az esemény a későbbi fejleményeket, de az tény, hogy amikor a herceg 1736-ban utódok hátrahagyása nélkül elhunyt, magyarországi birtokai összes tartozékukkal együtt a kincstárra háramlottak. Előbb III. Károly király (1711–1740) hitvese, Erzsébet Krisztina királyné, majd Mária Terézia királynő, végül pedig leánya, Mária Krisztina főhercegnő (1742–1798) és férje, Albert Kázmér szász-tescheni herceg (1742–1822) szerezte meg az uradalmat. 1822-től kezdve aztán a Magyar Királyi Kamara intézte a sziget ügyeit, egészen az 1945. évi földreformig.¹⁴

12 MNL OL E 57. Magyar Kancelláriai Levéltár. Libri regii. 24. kötet. 462–466.; *Borosy András*: Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1638–1711. IV. kötet. 1698–1702. Bp. 1986. 47. Nr. 3297. (Pest Megyei Levéltári Füzetek 11.); *Schönherr Gy.*: A bécsi udvari kamara i. m. 729.; *Milhoffter S.*: Adalékok i. m. 6.; *Löchli O.*: Die deutsche Mundart i. m. 12.

13 MNL OL E 57. Libri regii. 24. kötet. 534–541.; *Schönherr Gy.*: A bécsi udvari kamara i. m. 729.; *Milhoffter S.*: Adalékok i. m. 7.; *Löchli O.*: Die deutsche Mundart i. m. 12.

14 *Miskei Antal*: A Csepel-szigeti uradalom és Ráckeve viszonya (1686–1736). In: *Miskei Antal*: A Csepel-sziget és Ráckeve mint királyi és szultáni birtok (15–18. század). Eger 2016. 272–273. és 284. (Az Eszterházy Károly Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskolája Közleményei 6.)

3. A kastély

Első magyarországi kastélyát Savoyai a félig itáliai, félig osztrák származású piemonti hadmérnökével, Johann Lucas von Hildebrandttal tervezette. Az 1720-ban nemesi címet szerzett építész, aki később az Alsó- (1714–1716) és a Felső-Belvederét (1721–1722), valamint a herceg béklyei és promontori kastélyának terveit is papírra vetette, Rómában Ceruti ezredestől és a híres építészttől, Carlo Fontanától (1634/1638–1714) sajátította el a mérnöki szakma fortélyait. Magáról a felkérésről az a hat darab, 1702. január 11-e és április 22-e között írt levél tanúskodik, amelyeket Hildebrandt olaszul írt megbízójának. A páratlanul értékes dokumentumokra 1922-ben bukkant rá Ybl Ervin művészettörténész a Gonzaga család mantovai levéltárában.¹⁵

Az iratokban kizárólag gyakorlati kérdésekről esik szó. Megtudható belőlük, hogy Eugén herceg az építkezés minden mozzanatát figyelemmel kísérte. Többek között ő határozta meg az épület alaprajzát, a kupola formáját, a díszterem bejáratát, az ablakok rácsozását, a kert méretét, de tájékoztatást várt az anyagbeszerzés és a munkálatok költségeit illetően is. Az uradalmi prefektus 100 000 forintra becsülte a várható kiadásokat.¹⁶

A kastély helyének kiválasztásában elsősorban természetföldrajzi és biztonsági szempontok játszottak közre. A szomszédos erdőkben vadak sokasága élt, ami miatt a vadászat ezen a vidéken már a középkorban nagy népszerűségnek örvendett. Mindemellett a Budától és Pesttől délre fekvő sziget elke-

15 Ybl E.: Szavoyai i. m. 1925. 56., 60. 4. jegyzet. További irodalom: *Rados Jenő*: Magyar kastélyok. Bp. 1931. 217.; *Entz Géza*: Ráckeve. In: Pest megye műemlékei. II. kötet. Szerk.: Dercsényi Dezső. Bp. 1958. 29. (Magyarország műemléki topográfiája V.); *Rados Jenő*: Magyar építészettörténet. Bp. 1961. 201. és 208.; *Kovács József László*: A Savoyai-kastély. In: Kovács József László – Losonci Miklós: Ráckevei műemlékek. Ráckeve 1968. 52–57. (Ráckevei Járás Füzetek 3.); *Voit Pál*: A barokk Magyarországon. Bp. 1970. 27. és 96.; *Genthon István*: Magyarország művészeti emlékei. Bp. 1974. 418.; *Dercsényi Dezső – Zádor Anna*: Kis magyar művészettörténet. (A honfoglalás korától a XIX. század végéig.) Bp. 1980. 233. (Képzőművészeti Zsebkönyvtár); *Galavics Géza*: Barokk. In: *Galavics Géza – Marosi Ernő – Mikó Árpád – Wehli Tünde*: A magyar művészet a kezdetektől 1800-ig. Bp. 2001. 350. (Egyetemi könyvtár); *Feld István*: Magyar építészet 3. Késő reneszánsz és kora barokk. Bp. 2002. 126.; *Igaz Rita*: A barokk Magyarországon. Bp. 2007. 63. (Stílusok – Korszakok); *Kelényi György*: A ráckevei Savoyai-kastély. In: Magyar művelődéstörténeti lexikon. IX. kötet. Főszerk.: Kőszeghy Péter. Bp. 2009. 336–337.

16 Ybl E.: Szavoyai i. m. 58.

rülte a hadseregek felvonulási útvonalát, s az uradalom központja, a mezővárosi jogállást élvező Ráckeve a kastély közvetlen szomszédságban feküdt. A hódoltsági hászváros gazdasági életének húzóágazatát a 18. században is a kézműipar és a kereskedelem képezte. Az áruforgalom jórészt a Dunán keresztül bonyolódott le. A folyó két ága a legnyomorúságosabb időkben is védelmet és tartós megélhetést biztosított a helybéliek számára.¹⁷

Kétségtelen tény, hogy a Rákóczi-szabadságharc idején a gyakori portyázások nem kímélték sem a sziget földesurának javait, sem a környék lakóinak életét, ám a félkész állapotban lévő kastély megtámadásáról vagy felégetéséről nincs tudomásunk. Bár Deák Ferenc és Ilosvai Imre ezredesek csapatai 1704. január 4-én a befagyott Duna jegén elhajtották Savoyai ménését, magát az épületet nem rongálták meg. Az esetről Claudius Verlet uradalmi prefektus tájékoztatta Johann Ferdinand Pfeffershoven budai parancsnokot, aki a kecskeméti tanácsot bízta meg az elrabolt állatok visszaszerzésével. A szigetre behatoló kurucok hamar felhagytak a garázdálkodással, mivel a közelben császári hadak állomásoztak, amelyek 1705. július 24-e körül betörték Ráckevére és Tassra, s hatalmas pusztítást végeztek a két településen. A Duna vonalát a szálláshelyét Dunavecsén berendező Kreutz császári tábornok védelmezte a budai őrség egy részével és néhány rác martalóccal.¹⁸

A kastélyt Bél Mátyás (1684–1749) pozsonyi evangélikus lelkész ismertette először „Új Magyarország történeti–földrajzi leírása” (*Notitia Hungariae novae historico–geographica*) című művének harmadik kötetében (1737): „E szerény városban Eugén herceg nagyszerű kastélyt létesített. Ez a város fölött fekszik, ugyanazon a folyóparton, sík, de inkább emelkedettebb helyen és nagyszerű látványt nyújt. A homlokzatával szemben ugyanis az egész sziget kitárul, hátul a folyó folydogál, azon túl hatalmas síkság terül el. Jóllehet csak földszintes, mégis magasabbnak tűnik távolról más kétemeletes épületnél. Olyan, mintha »M« betű alakban lenne elhelyezve, ugyanis visszahajlik a közép felé, a homlokzattól az udvarba nyúlik ez a nagyszerű épület, amelynek belső része lakást és a

17 Miskei Antal: Ráckeve története I. Ráckeve története a kezdetektől 1848-ig. Ráckeve 2003. 344–373.

18 Hornyik János: Kecskemét város története oklevéltárral. IV. kötet. Kecskemét 1866. 101–102. és 273–274.; Dedek Crescens Lajos: Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegye története. In: Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegye. I. kötet. Szerk.: Borovszky Samu. Bp. 364. (Magyarország vármegyéi és városai); Bánkúti Imre: Pest–Pilis–Solt vármegye a Rákóczi-korban. I–II. kötet. Bp. 1996. 109. és 216.

fényűző tanácstermet foglalja magában. Meglehetősen tágas, márványpadlóval, faburkolattal és magas boltívvvel és cikcakkos díszítésű ajtókkal, és fenn és lenn nagyszerű ablakokkal, pompás látványt nyújt. A tetején kupolás torony áll, és e fölött a tető körül, azon a részen, amely az udvarra néz, egy szabad ég alatti folyosó, amelyet körácsolat és ezeken Mercurius, Hercules, Aeneas, Anchises és más költői alakok szobrai vesznek körül és díszítik.

Az épület többi része mindkét oldalon ehhez nyúlik ki középen. Északra egyik felől a herceg lakosztálya az előtérrel és a többi szobával, másik felől a vendégek és alkalmazottak összefüggő és tágas hálószobái. És mint ahogyan az említett betű hátulról tart az oldalfalak felé, úgy itt is a szobák folytatódnak kelet felé, s ezeknek mindkét végét az előbbieknél kissé tágasabb kupolás tornyocskák zárják be. Csak egy udvar van közben, eléggé tágas és burkolt talaja meg a teljesen tiszta levegője miatt igen hasznos. Ezt az egészet fal övezi, amely mint a virág, kanyargó díszítéssel van kiképezve, a kapu pedig rácsos. Nincs itt semmi, ami felesleges és nagyszerű mű, ne az alapító nagylelkűségét és dicsőségét bizonyítaná.”¹⁹

A kastély jellegét tekintve egy U alakú, zárt udvart képező, kupolás középrészt magában foglaló, hullámzó falfelületű, erőteljes architektonikus hatású, szélesen elnyúló földszintes, barokk stílusú épület. Berendezése – a megrendelő elképzeléseihez igazodva – az alapvető szükségletek kielégítésére szolgált. A főépület alapjainak lerakása 1701-ben kezdődött el. A díszterem 1702-ben, míg a hozzá tartozó helyiségek az 1710-es évek elején kerültek tető alá. Az alacsonyabb oldalszárnyakat 1720–1722-re a pesti céh legkiválóbb mestere, a salzburgi származású Mayerhoffer András (1690–1771) csatolta a központi épületegyütteshez. Az udvar Duna felé eső szakasza a kövázakkal és puttókkal díszített bejárattal együtt a 18. század derekára nyerte el mai formáját.²⁰

19 *Bél Mátyás*: Notitia Hungariae novae geographico historica partis primae. Cis-Danubianae. Tomus tertius. Vienna 1737. 526–527.; *Bél Mátyás* Pest megyéről. Ford.: *Szabó Béla*. Szentendre 1977. 146. (Pest Megyei Múzeumi Füzetek X.)

20 *Ybl E.*: Szavoyai i. m. 56.; *Rados J.*: Magyar kastélyok i. m. 12. és 217.; *Entz G.*: Ráckeve i. m. 29.; *Rados J.*: Magyar építészettörténet i. m. 201–203.; *Genthon I.*: Magyarország i. m. 418–419.; *Dercsényi D.* – *Zádor A.*: Művészettörténet i. m. 233.; 250.; *Galavics G.*: A magyar művészet i. m. 350.; *Feld I.*: Magyar építészeti i. m. 126–127.; *Igaz R.*: A barokk i. m. 63.; *Kelényi Gy.*: A ráckevei i. m. 337–338. Az épület alaprajza: *Ybl E.*: Szavoyai i. m. 57.; *Rados J.*: Magyar kastélyok i. m. 218.; *Entz G.*: Ráckeve i. m. 29.; *Rados J.*: Magyar építészettörténet i. m. 204.; *Genthon I.*: Magyarország i. m. 419.; *Galavics G.*: A magyar művészet i. m. 350. A kastély berendezését részletesen felsorolja Johann Joseph Pleyerer kamarai perceptor 1736. november 24-én készített összeírása (MNL OL E156. Urbaria et conscriptiones 8:10., 76:15., 86:23.).

A nyolc helyiségből álló, 13 tengelyes főszárny középpontját egy kupolával fedett nyolcszögletű díszterem foglalja el, amelyhez kétoldalt fogadóhelyiségek és társalgók csatlakoznak. Hazánkban itt valósult meg először a kényelmet szolgáló, két teremsoros alaprajz (*appartement double*), amelynek kiemelt helyiségeit egymáson keresztül és kívülről, szobáit pedig kizárólag a belső oldalfolyosóról lehet megközelíteni. A déli rész – napjainkra sajnos elpusztult – gyönyörű stukkóit Giuseppe Facchinetti itáliai díszítőfestő és Santino Bussi (1664–1736) szobrász, stukkátor készíthette.²¹

A kupolás középízalut utcai homlokzata előtt kocsi/hintófelhajtó előcsarnok húzódik, amelyet négy lépcsőfok választ el a talaj szintjétől. Az előcsarnokba ión oszlopfős pilaszterekkel díszített hármaskapunyílás vezet. A homlokzati diadalív itáliai minták nyomán jelent meg az épületen. A kisebb nyílások szemöldökpárkánya feletti ovális keretben északon Pallasz Athéné, délen Árész mellszobra látható. A lantablakok kidomborodó keretezése – az alatta lévő konzolokkal együtt – szinte az egész falmagasságot kitölti.²²

Amíg a kastély külső formája itáliai hatásról – főleg Andrea Palladio (1508–1580), Francesco Borromini (1599–1667), Carlo Fontana (1634/1638–1714) és Giovanni Antonio de Rossi (1616–1695) munkásságának ismeretéről – árulkodik, addig alaprajzának és belső térkapcsolásának legközelebbi párhuzama Franciaországban lelhető fel. Eugén herceg minden bizonnyal jól ismerte Nicolas Fouquet-nak, XIV. Lajos király pénzügyi főintendánsának 1657 és 1660 között épült Vaux-le-Vicomte-i kastélyát, amelynek építészé, Louis Le Vau (1612–1670) a füzérszerűen egymásba kapcsolódó termeket egyetlen hosszanti tengely mentén sorakoztatta fel. Az enfilade típusú tereprendezés és az U alakú épület által közrefogott díszudvar (*cour d'honneur*) kialakítása a francia barokk kastélyépítészet kedvelt elemei közé tartozott.²³

21 Ybl E.: Szavoyai i. m. 56.; Entz G.: Ráckeve i. m. 30.; Kovács J.: A Savoyai-kastély i. m. 51., 57.; Voit P.: A barokk i. m. 27–28., 96.; Igaz R.: A barokk i. m. 64.; Kelényi Gy.: A ráckevei i. m. 338.

22 Ybl Ervin szerint a kastély hármaskapunyílásának kapumegoldásának legközelebbi európai párhuzama a római Montecitorio palota, amely Hildebrandt mesterének, Carlo Fontanának a munkája (Ybl E.: Szavoyai i. m. 68.).

23 Ybl E.: Szavoyai i. m. 58–64., 73.; Entz G.: Ráckeve i. m. 29.; Rados J.: Magyar építészettörténet i. m. 208.; Voit P.: A barokk i. m. 27.; Dercsényi D. – Zádor A.: Művészettörténet i. m. 234.; Galavics G.: A magyar művészet i. m. 350–351.; Feld I.: Magyar építészet i. m. 126.; Igaz R.: A barokk i. m. 63–64.; Kelényi Gy.: A ráckevei i. m. 337–338. A Vaux-le-Vicomte-i és a ráckevei kastély abban is különbözik egymástól, hogy míg az előbbi emeletes, addig az utóbbi földszintes épület.

Az 1714-ben kripta nélkül emelt és 1840-ben lebontott uradalmi kápolna, amelyet Friedetzky Ferenc ráckevei plébános 1790. december 27-én áldott meg a Szent Üdvözítő tiszteletére, a déli oldalszárnyban kapott helyet. A források bolthajtásos, elegáns épületnek írják le. Körülbelül száz ember fért el benne. Sekrestyéjében egy-két kelyhet és néhány fehér színű miseruhát őriztek. Hordozható oltárát a katolikus templomtól kölcsönözte. Szent Kereszt-oltárán egy szentségház, hat gyertyatartó és két, térdet hajtó angyalszobor helyezkedett el. Tabernákulumából az Oltáriszentség azért hiányozhatott, mert havi egy alkalomnál kevesebbszer mutattak be szentmisét az oratóriumban.²⁴

A főpárkány feletti széles erkélyt tíz, megközelítőleg természetes nagyságú, mitológiai témájú kőszobor zárja le. Balról jobbra, azaz délről észak felé haladva: Flóra, Hermész, Héraklész és Antaios, Zeusz, Héraklész, Pallasz Athéné, Saturnus, Aeneas és Anchises (a kis Ascanius-Iulusszal), Poszeidón, Artemisz. A felsorolt istenek, istennők és hősök kivétel nélkül a görög–római mitológia nevezetes alakjai, s a kocsifelhajtó Árész és Pallasz Athéné mellszobrával együtt a természetet, a vadászatot, a tudományt, a művészetet, a harcászatot, a bátorságot, a férfierőt, a hősiességet, a bajtársiasságot, az irgalmasságot és az aranykort jelképezik. Másképp fogalmazva: a szimbolikus értelmű szobrok kezdettől fogva kettős szerepkört töltenek be: részben dekorációs célt szolgálnak, részben a csatatereken diadalmaskodó, s emellett nagyszabású mecénási tevékenységet is folytató hadvezér kőbe vésett dicsőségét fejezik ki.²⁵

Az erkélyszobrok között nem véletlenül bukkan fel hangsúlyozottan Héraklész alakja. A görög mítoszok szerint a hellének nemzeti hőse kimondhatatlan földi szenvedések és megpróbáltatások után érdemelte ki az istenek elismerését, vagy ahogy az ókori szerzők nevezték: az apotheózist. A bécsi Felső-Belvederében őrzött, s Balthasar Permoser (1651–1732) által 1718 és 1721 között faragott *Eugén herceg apotheózisa* című márványszobron a Héraklész öltözetét viselő hadvezér egy török katona testén tapos, mellette ott áll az

24 Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár (a továbbiakban: SzfvPKL) Ltsz.: 4555. Ráczeviensem parochiam et eccl. tang. 1772–1819. Nr. 495/1851; SzfvPKL Visitatio Canonica, 1817 (Ráckeve); *Miskei Antal: A ráckevei katolikus templomok.* Ráckeve 1999. 58.; *Kovács J.: A Savoyai-kastély i. m. 57., 69–70., 72., 78. 16/b. jegyzet; Genthon I.: Magyarország i. m. 419.*

25 *Entz G.: Ráckeve i. m. 30.; Genthon I.: Magyarország i. m. 419.*

Örökkévalóság szimbóluma, kezében a főhőst dicsőítő napkoronggal. Nem kétséges, hogy a magát „második Héraklészként” ünnepeletető herceg kortársai és az utókor számára egyaránt világossá kívánta tenni, hogy az oszmánok felett aratott katonai sikereivel ő is rendkívüli tetteket hajtott végre, ezért méltóvá vált arra, hogy halandó emberként a halhatatlan istenek közé emelkedjen. E meggyőződését bizonyítja, hogy az 1710-es években tizenhét nagyméretű olajfestményt készíttetett a Párizsban tanult Jan van Huchtenburggal (1647–1733) és a francia származású Jacques Ignace Parroccellel (1667–1722) a nyugati és a balkáni hadszíntér győztes csatáiról, ezzel is hangsúlyozva saját érdemeit a kor hadviselésében.²⁶

A bábos korláttal (*balusztrád*) megerősített terasz mögött a Savoyai család oroszlános, tetején koronával ékesített címerét magában foglaló háromszögű oromdíz (*timpanon*) és a dísztermet fedő kupola emelkedik. A szerényebb kiképzésű, előcsarnok és terasz nélküli hátsó homlokzat a kertre néz, ahol egy viszonylag kicsiny tó terül el.²⁷

A triumfális művészet szerves részét alkotta a győztes hadvezérnek kijáró diadaljelvény megjelenítése is, amely az épület tetején hirdette a megrendelő átgondolt művészi programját. A mai kupola 19. századi klasszicista stílusú munka, szemben az eredetivel, amelynek legkorábbi hiteles ábrázolása Leopold Franz von Rosenfelt 1728. évi térképén látható.²⁸ A 18. századi manzárdtető török sátorformát utánzott, akárcsak a bécsi Felső-Belvedere tetőzete, amelynek épületében Savoyai az 1716-ban Péterváradnál Ali Damad nagyvezírtől zsákmányolt dízsátrat őriztette. A megtört felületű, felső részében laposabb, alsó felében meredekebb barokk nyeregtető is több,

26 *Galavics Géza*: Kössünk kardot az pogány ellen. Török háborúk és képzőművészet. Bp. 1986. 131–132.

27 *Entz G.*: Ráckeve i. m. 30–31.

28 *Entz G.*: Ráckeve i. m. 29–30.; *Kovács J.*: A Savoyai-kastély i. m. 54. Ybl Ervin úgy vélte, hogy a ráckevei kastély kupolájának mintája két római templom: a Santa Maria in Monte-Santo és a Santa Maria de' Miracoli lehetett (*Ybl E.*: Szavoyai i. m. 71.). A kastély 18. századi képét közli: *Dagobert Frey*: Csepel-sziget térképe 1728-ból. In: *Archaeológiai Értesítő*, 1928. XLII. évf. 161.

mint egyszerű építészeti elem; voltaképpen az ellenségtől szerzett legértékesebb hadizsákmánynak, a pompakedvelő hadvezér dicsőségét kifejező trófeának méltóságteljes megformálása is egyben.²⁹

A ráckevei Savoyai-kastély funkciójára nézve pihenőkastély/vadászkastély, amelyen nyomát sem találni a 16–17. századi magyarországi főúri rezidenciák jellegzetességeinek. Tulajdonosa abban bízott, hogy a török kiűzése után többé nem lesz szükség katonailag védhető, zárt, tömbszerű épületekre, mert a Magyar Királyságra tartós béke köszönt. A nagyszigeti kastély méretét tehát nem annyira az építendő vagyoni helyzete határozta meg, hanem sokkal inkább annak a korszaknak a szemlélete, amelynek központi gondolatát a harmónia és a nyugalom képezte.³⁰

Hildebrandt ünnepélyes, dekoratív alkotása nem maradt elszigetelt jelenség, hanem mintául szolgált a későbbi magyar barokk kastélyok alaprajzi elrendezéséhez és külső megjelenéséhez. Az épületek leghangsúlyosabb, kupolával fedett része (főbejárat, lépcsőház, díszterem) középre került, s az ötszakaszos főhomlokzaton a homorú és domború ellentétére építő falképzés biztosított mozgalmas hatást. A tájba tervezett főúri lakhelyek esztétikai szempontból is megfeleltek a kor kívánalmainak, hiszen többségüket a természettel való szoros kapcsolat jellemezte.

Tamássy Andor, Ráckeve néhai aljegyzője állítólag megtalálta azt az 1718. június 3-án kelt dokumentumot, amelyben Eugén herceg az Udvari Haditanácsnál kezdeményezte a császári seregben szolgáló Vékony János közlegény tiszti rangra emelését, mivel a nevezett katona Nándorféhevár/Belg-

29 *Mojzer Miklós*: Torony, kupola, kolonnád. Bp. 1971. 39. (Művészettörténeti Füzetek 1.); *Farbaky Péter*: Török építészet Magyarországon. Késő reneszánsz. In: Magyarország építészete története. Szerk.: Sisa József – Dora Wiebenson. Bp. 1998. 88.; *Galavics G.*: Kössünk kardot i. m. 131. A pétervárad győzelem után XI. Kelemen pápa (1700–1721) Savoyai Eugénnek egy megszentelt bírétumot és egy kardot ajándékozott (*Varga J. János*: Pétervárad, 1716. augusztus 5. Savoyai Eugén és Ali Damad nagyvezír csatája egy művészi igényű ábrázoláson. Századok, 1994. 128. évf. 3–4. sz. 636.). Guido Ferrari szerint Savoyai már a temesvári győzelem után is kapott egy díszes kardot és egy lándzsát (*Guido Ferrari*: Savoyai Eugén herceg magyarországi háborúban végrehajtott haditetteiről szóló három könyv. Fordította, a jegyzeteket és az utószót írta: Szebelédi Zsolt. Máriabesnyő 2011. 66.).

30 *Dercsényi D. – Zádor A.*: Művészettörténet i. m. 233.; *Galavics G.*: A magyar művészet i. m. 350.; *Feld I.*: Magyar építészet i. m. 127.; *Miskei A.*: Ráckeve i. m. 252.

rád ostromakor (1717) veszélyes kémvizsgálatot teljesített.³¹ Amennyiben a Csepel-szigeten datált levél valóban létezett, akkor könnyen elképzelhető, hogy Savoyai legalább egyszer vagy akár többször is megfordulhatott ezen a birtokán. Hosszabb ideig azonban semmiképpen sem tartózkodhatott itt, hiszen földszintes, szélesen elnyúló „pavilonszerű” kastélya nélkülözte a hivatali ügyintézés és a társasági élet színtereit (dolgozószoba, fogadóterem, díszlépcsőház, bálterem, emeleti szobák stb.). A genovai születésű piemonti hadmérnök mindenesetre ide is olyan épületet tervezett, amely díszítésével és architekturális elemeivel kifejezi a megrendelő történelmi nagyságát.³²

31 A szóban forgó irat sajnos nincs meg, ezért Tamássy Andor adatát sem alátámasztani, sem megcáfolni nem tudjuk. Ugyanakkor elgondolkodtató, hogy kéziratban maradt helytörténeti munkájában az egykori aljegyző mégis így fogalmazott: „A herceg nem lakott a kastélyban, csak uradalmi tisztjei, akik a csepelszigeti Uradalom ügyeit intézték.” (*Tamássy Andor: Adatok Ráckeve történetéhez. Kézirat a ráckevei Árpád Múzeum Adattárában. Leltári szám: 161-75. Ráckeve 1950. 68.*) Kovács József László szerint Eugén herceg 1714–1716 között tartózkodhatott a Csepel-szigeten (*Kovács J.: A Savoyai-kastély i. m. 60.*). Állításának igazolására a szerző semmilyen bizonyítékot nem szolgáltatott, így a kérdés eldöntése további kutatást igényel. Savoyai ezredének katonái viszont 1698-ban és 1700-ban valóban elhelyezést nyertek Ráckeven (*Borosy A.: Regesza i. m. 59. 3345. regesza [1698], 113. 3606. regesza [1700]*).

32 A kastély napjainkban műemlék, elidegeníthetetlen állami tulajdon.